

*Kustár Zoltán*¹:

A „nagy felsóhajtás zsoltára”. A Zsolt 124 magyarázata

The Psalm of the Great Sigh of Relief. Interpretation of Psalm 124.

The study examines Psalm 124, one of the greatest gems of the biblical psalm-poetry. After briefly expounding the metre, the genre and the poetic structure, the author dates the poem, analyzes the role of the Psalm in its immediate literary context, and provides linguistic, formal, tradition-historical and theological analysis passage by passage. The author regards the Psalm as one of the post-exilic impressions of the Zion theology along with the collection of Psalms 120–134 which was formed around 400 BCE. Regarding the form of the poem, it is masterfully structured. Traces of later adaptations and additions cannot be proven unequivocally. The theological specialties of the poem are the articulation of the preventive providence of God, the thanksgiving and the consistent trust toward the God of Israel. The Psalm fits in well with the collections of Psalms 123–125 and Psalms 123–130, where the preceding Psalm of lament continues with the themes of thanksgiving and teaching, and goes further toward the theme of salvation of the end times.

Keywords: Bible, Old Testament, Psalms, Psalms of Pilgrimage, Chaos, Trap, Providence, Deliverance, Thanksgiving

A 124. zsoltár a zarándokzsoltárok kedves, közvetlen hangvételű, bizalmat és hitet sugárzó gyűjteményébe tartozik. Bár a költeménynek az élénk színekkel ecsetelt korábbi veszélyek adnak némi komor színezetet, összességében mégis a hálaadás, a bizalom és a feltétlen Isten-magasztalás dominál benne.

E zsoltár és annak üzenete különösen is alkalmas tehát arra, hogy életünk kiemelt fordulópontjain visszatekintsünk, és hálát adjunk vele az Úrnak oltalmáért, szabadításáért, gondviselő szeretetéért. Hadd kívánjam hát Isten áldását dr. Bodó Sára tanárnő, egyetemi kollégám életére ezzel a zsoltárral 60. születésnapja alkalmából!

¹ Egyetemi professzor, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, email: kustar.zoltan@drhe.hu.

1) Metrum

A 124. zsoltár költői sorainak a metrum-képlete nem egységes, de annak változása hűen követi a zsoltár szerkezetének tagozódását. Az uralkodó metrum a 3+3: ez szerepel a 3–5. és a 8. versekben. A nagyobb tartalmi egységek kezdetét az 1–2., illetve a 6. versekben a 2+2+2(3)-es metrum-képlet jelzi, míg a záró vers hitvallását a 7. vers egyedi 3+2 és 2+2 sorai készítik elő.

Korábban számos exegéta gondolta úgy, hogy a zsoltár eredetileg szabályosabb metrum-képlettel rendelkezett, és csak utólag, az átdolgozások, illetve szövegromlások miatt nyerte el a mai „szabálytalan” formáját. Egy-két szó törlésével, illetve a 7. versben egy szó hozzáadásával valóban elérhető lenne egy szabályos 3+2, illetve 2+2+2 metrum-képlet.² Ám minden metrikai alapú rekonstrukció csak feltételezés, a szöveg összességében jó állapotúnak tűnik, ráadásul a jelenlegi hangsúlyozás, illetve sorszerkezet is tökéletesen összeegyeztethető a héber költészet szabályaival, így az újabb kommentárok már nem tartják szükségesnek a javításokat.

2) Műfaj, szerkezet

A zsoltár a kollektív hálaének műfajába tartozik.³ Ez a Zsoltárok könyvében jóval ritkább, mint az egyéni hálaének, hiszen a Zsolt 66,8–12 és az Ézs 12,3–6 zsoltár-részek mellett összesen három zsoltár: a 67., a 124. és a 129. sorolható ebbe a kategóriába.⁴ Ám a 124. zsoltár szerkezete is csak nagy vonalakban követi a műfaj által adott mintát, már amennyire a meglehetősen kevés kollektív hálaének alapján ez egyértelműen megállapítható.

Az 1–5. versek egy sajátos bevezetőt képeznek, amely azt írja le, hogy Isten szabadítása milyen helyzettől kímélte meg Izráelt: az itt használt „*ha (nem) — akkor*” formula egy zsoltár elején teljesen unikális.⁵ Itt tehát nem a szabadítást megelőző nyomorúság leírását találjuk, hanem azoknak a nyomorúságoknak a drámai ábrázolását, amelyek a szabadulás elmaradása esetén következtek volna be.

² E korábbi rekonstrukciós javaslatokhoz lásd összefoglalóan GUNKEL: *Psalmen*, 547–548.

³ Így GUNKEL–BEGRICH: *Einleitung in die Psalmen*, 315, után pl. KRAUS: *Psalmen*, 846; WESTERMANN: *Ausgewählte Psalmen*, 44; SEYSBOLD: *Wallfahrtspsalmen*, 29; HOSSFELD–ZENGER: *Psalmen 101–150*, 477.

⁴ Lásd GUNKEL–BEGRICH: *Einleitung in die Psalmen*, 315, láb. 1.

⁵ WESTERMANN: *Ausgewählte Psalmen*, 44.

Zenger meggyőzően cáfolja.¹³

A zsoltár költeménynek is igen tetszetős. Az első öt vers akrosztichon-szerűen kezdődik ugyanazzal a betűvel, illetve szóval (2x *lámed*, 3x *'álef* a sorok elején), a *-nú* záró szótag ismétlődése pedig a felsorok végén egyfajta rímelést idéz elő. A zsoltárban különösen gyakoriak az alliterációk: az 1b–2. versekben a *lámed*, a 3. versben a *bét* és *pé'* hangok, míg a 4–5. versben az *'ajin* hangok csengenek egybe. A 6–7. versekben – az egyre rövidebb strófák mintázatát követve – a sorok egyre kevesebb szóból állnak: a 6. verset hat, a 7. vers első felét öt, míg a második felét négy szó alkotja.¹⁴ Mintha Izráel a megindultságtól kénytelen lenne elhallgatni, hogy a saját helyzetének ecsetelése után, erejét ismét összeszedve, hitvallásként a 8. versben a végső tanulságot fogalmazza meg. A YHWH név mindig a költemény markáns fordulópontjain jelenik meg: a bevezető 1aβ. (és azt megismételő 2a. versben), majd a záró 8. versben, e kettő között pedig a 6. versben, a zsoltár korpuszának legelején. A *-nú* záró szótag összesen 12x fordul elő a zsoltárban, amivel a szerző mintha a megkönnyebbült felsóhajtást utánozná:¹⁵ ezért hangzik úgy az egész zsoltár, mint a megkímélt Izráel „nagy felsóhajtása”.

3) Történelmi háttér, datálás

A zsoltár Izráelt a múltban fenyegető csapásokról és az azoktól való csodás megmenekülésről szól. Hogy a szerző saját történelmi tapasztalataira gondolt-e, s ha igen, melyek lehettek ezek, ma már aligha lehet megválaszolni. Egyesek a babiloni fogságból való szabadulásra gondolnak;¹⁶ Gunkel a perzsa korszakra datálja a zsoltárt és elképzelhetőnek tartja, hogy egy zsidóellenes pogrom áll a háttérben, Duhm pedig egyenesen Jeruzsálemnek a Johannes Hyrkanos idejében bekövetkezett szeleukida ostromára gondol.¹⁷ A zsoltár megfogalmazása azonban túlságosan általános ahhoz, hogy a konkrét történelmi szituációra következtetni lehessen. A felhasznált képek egy részéből (ragadozó, összetört csapda), illetve a 2. versből („*ránk támadtak az emberek*”) legfeljebb arra következtethetünk, hogy nem természeti katasztrófára, hanem ellenséges betörésre, illetve elnyomásra gondolhatunk. Az általános megfogalmazás miatt Kittel és Gunkel elképzelhetőnek tartja, hogy a zsoltár nem is egy konkrét veszély szerencsés kiállítására reflektál, hanem – a Zsolt

¹³ HOSSFELD–ZENGER: *Psalmen* 101–150, 478.

¹⁴ SEYBOLD: *Psalmen*, 483.

¹⁵ Lásd SEYBOLD: *Psalmen*, 483.

¹⁶ Lásd HOSSFELD–ZENGER: *Psalmen* 101–150, 478–479, rövid áttekintését.

¹⁷ GUNKEL: *Psalmen*, 546; DUHM: *Psalmen*, 434.

129-hez hasonlóan¹⁸ – Izráél egész addigi történetére visszatekintve magasztalja szabadításáért az Istent.¹⁹

A zsoldár nyelvezete a fogság utáni/kései fogság utáni kor jellegzetességeit mutatja. Az 'aser vonatkozó névmás *se-* rövid alakja (1–2. versek) csak e kortól használatos, az 'azaj szó a 3–5. versek elején a héber 'áz arámos változata, s ugyancsak arámos a 4. versben a *náchál* szó nőnemű *nachlá^b* formája is. Ezek az – egyébként a zarándokzsoltárok egész gyűjteményére jellemző²⁰ – arameizmusok szintén a zsoldár kései keletkezése mellett szólnak,²¹ mint ahogy a műfaj szabad használata is a kései korra utal.²² Ha igaza van Zengernek abban, hogy a zarándokzsoltárok gyűjteménye Kr.e. 400 körül állhatott elő,²³ akkor ez a keletkezés lehetséges legkésőbbi időpontját is kijelöli.

4) A Zsolt 124 a zarándokzsoltárok gyűjteményében

Mielőtt részletesen megvizsgálánk a zsoldár tartalmát, üzenetét, érdemes kitekinteni annak szűkebb kontextusára. A zsoldárookra ugyanis ma már nem úgy tekintünk, mint egymástól független „almákra egy kosárban”, hanem többszintű szerkesztői folyamatként előállt gyűjtemények tagjaira, ahol részben a sorrendjük, részben a tematikus vagy fogalmi kapcsolataik, részben pedig a szerkesztői kiegészítések révén egy nagyobb szövegössze-függés részévé váltak, új értelmezési horizontokkal gazdagítva környezetüket, és maguk is új jelentés-elemekkel gazdagodva ezáltal.²⁴

¹⁸ Ehhez és a két zsoldár közötti további párhuzamokhoz részletesen lásd SEYSBOLD: *Wallfahrtspsalmen*, 27–29.

¹⁹ KITTEL: *Psalmen*, 394; GUNKEL: *Psalmen*, 546, hasonlóan később KRAUS: *Psalmen*, 847; PETERSEN: *Mythos im Alten Testament*, 235.

²⁰ SEYSBOLD: *Wallfahrtspsalmen*, 21.

²¹ SCHMIDT: *Psalmen*, 225; WESTERMANN: *Ausgewählte Psalmen*, 44; KRAUS: *Psalmen*, 847; PETERSEN: *Mythos im Alten Testament*, 237; SEYBOLD: *Psalmen*, 483.

²² Lásd GUNKEL–BEGRICH: *Einleitung in die Psalmen*, 322–323.

²³ HOSSFELD–ZENGER: *Psalmen 101–150*, 400.403; ZENGER: *Psalmenauslegungen* 2, 126, a kérdéshez lásd még lentebb, *A Zsolt 124 a zarándokzsoltárok gyűjteményében* című fejezet alatt.

²⁴ A zsoldárexegézisnek ehhez a paradigmaváltáshoz lásd Németh Áron kutatástörténeti áttekintését: NÉMETH: *A 72. zsoldár előállása és teológiája*, 14–23.

Ha a 124. zsoltár kontextusát vizsgáljuk, azt kell először is leszögeznünk, hogy az a 120–134. zsoltárokhoz, a zarándokzsoltárok gyűjteményének része. Hogy ez a gyűjtemény mikor jöhetett létre, nehezen meghatározható: Zenger a Kr.e. 400 körüli időre gondol, és elképzelhetőnek tartja, hogy a zarándokok számára összeállított kis tekerecs Jeruzsálemben volt forgalomban, s mind otthon, mind az úton, mind a jeruzsálemi templomban használatos volt.²⁵ E rövid, könnyen megtanulható és énekelhető zsoltárokat mindegyik a fogság utáni kor Sion-teológiája kapcsolja össze,²⁶ amely Jeruzsálemet az Úr lakóhelyeként és áldásának forrásaként ünnepli, az eszkatonban annak meghatározó jelentőségét remélve és várva. További kapocs e zsoltárok között a földművesek egyszerű világa, a „politika-mentesség”, a hasonló költői technikák, valamint gazdag képi világ. Zenger szerint a szerkesztő kisebb betoldásokkal is igyekezett ezeket a zsoltárokat egyetlen egységgé összekapcsolni. Szerinte ekkor kerülhetett bele – például a Zsolt 130,7–8 és Zsolt 131,3 betoldásán túl – a 124. zsoltárba az 1b. vers, amely össz-izraeli perspektívát ad a költeménynek és egyben a 129. zsoltárhoz is hozzákapcsolja, valamint a 8. vers, amelyet a szerkesztő a Zsolt 121,2-ből vett volna át, de a 120. zsoltárral felvetett „Izrael őrzője” tematikához és szépen kapcsolódott.²⁷ Szerinte a gyűjtemény két darabja, a 132. és a 134. zsoltár eleve a jelenlegi kontextusa számára készült.²⁸

E gyűjteményen belül tematikájukban a 123–125. zsoltárok logikus vonalvezetés szerint követik egymást. A 123. zsoltár egy kollektív panaszének, amelyben a közösség az elnyomók és azok gyalázkodása miatt Isten könyörületéért, szabadításáért esedezik. Erre felel a 124. zsoltár, hálát adva a megtapasztalt szabadulásért és az elkerült végső megsemmisülésért, amit a 125. zsoltár első felében, mintegy a 124,8 biztató tanítását kifejtve, egyfajta bizalom-zsoltárnak is tekinthető szakasz követ. A *nefes* 'torok/lélek' kettős jelentése, illetve a gögösök motívuma a zsoltárt tematikájában a 123. zsoltár végéhez kapcsolja (Zsolt 123,4), a kiszáradt majd ismét megtelő parakmedrek képe (124,4–5) pedig a 126. zsoltárban pozitív tartalommal tér majd vissza (126,4). A 125. zsoltár második fele, a 126. zsoltárral együttesen, a népen belüli megtisztulásért, s így a teljes és végső helyreállításért könyörög.²⁹ A téma majd a 129. zsoltárban tér vissza, amely formájában és tartalmában is erősen a 124. zsoltárra emlékeztet; egyfajta keretként le is zárva a 124–129. zsoltárok egységét, melyet a 123. és 130. zsoltárban a keserű panasz keretez. A 127–128. zsoltárok

²⁵ HOSSFELD–ZENGER: *Psalmen 101–150*, 400.403; ZENGER: *Psalmenauslegungen*, 126; uő: *Megjegyzések a zarándokzsoltárok (Zsolt 120–134) teológiájához. 1. rész*, 17–18.

²⁶ ZENGER: *Megjegyzések a zarándokzsoltárok (Zsolt 120–134) teológiájához. 1. rész*, 17.

²⁷ HOSSFELD–ZENGER: *Psalmen 101–150*, 478–479; uő: *Megjegyzések a zarándokzsoltárok (Zsolt 120–134) teológiájához. 1. rész*, 17.

²⁸ ZENGER: *Psalmenauslegungen*, 127.

²⁹ Így alapvetően SEYSBOLD: *Wallfahrtspsalmen*, 70–71.

a Sion végső megváltását kérő 125–126. és 129. zsoltárok között, tehát a 123–130. zsoltárgyűjtemény centrumaként, részben a hívő ember aktív felelősségére figyelmeztetnek, illetve a végső idők eljöveteléig is elnyerhető áldásra és boldogságra irányítják a figyelmet. A „már igen” és a „még nem” kiegyensúlyozott kettőssége jellemzi tehát ezt a zsoltárcsoportot: a hangsúly egyszerre nyugszik az ÚR már eddig is megtapasztalt és a jelenben is megtapasztalható áldásain, illetve a jövőtől várt még nagyobb üdv és boldogság ígérletén, ami Jeruzsálem jövőbeli sorsával és a nemzeti keretekkel kapcsolódik egybe.³⁰ A gyűjtemény egészének íve a rejtettség és oltalom helye utáni vágyakozástól (120–121) ennek megtalálásáig, a jeruzsálemi templomban megélt boldog közösség ível (133–134).³¹

A gyűjteményt aztán bekapcsolták a fokozatosan összeálló Nagy Zsoltárcsoknyvbe. Ennek során elé a 119., mögé pedig a 135–136. „ikerzsoltárt” illesztették. Az előbbi a tóra-kegyességgel, az utóbbi Izráel üdvtörténeti eseményeivel hozza összefüggésbe a zárandokzsoltárok gyűjteményét. A Zsolt 119 a Sionban elnyerhető áldás előfeltételévé teszi a törvény iránti engedelmességet, a 135–136. zsoltárok pedig Isten azon üdvtetteinek a részletezését kínálják, amelyekről a zárandokzsoltárok (így a 124. zsoltár is) csak röviden, képek és hasonlatok formájában emlékeztek meg, összekötve ezzel e gyűjtemény Sion-teológiáját Izráel történeti és prófétai hagyományával.³²

5) Magyarázat

A vers felirata szerint (1a. vers) ez az ének a *sír hamma'alót* zsoltárok csoportjába tartozik. A *ma'aláh* szó 'lépcsőt, lépcsőfokot', illetve 'felmenetel' is jelent. A szakirodalomban ma már joggal az a legerősebb magyarázat, hogy az 'lh ige terminus technicusként a jeruzsálemi zárandoklat kifejezésére is szolgál (lásd Zsolt 24,3; 122,4, vö. Mk 10,33, Lk 2,42), illetve a tő a zárandoklat utolsó szakaszát, a Szentélyhez való felvonulást is jelölheti (lásd 2Sám 6,1; 1Kir 12,32–33; 2Kir 23,1–2). A *ma'alót* szó tehát *absztrakt pluraliszként* azt is jelentheti: 'zárandoklat', vagy 'processzió', a *sír hamma'alót* kifejezés pedig azt, hogy 'zárandokének'.³³ A 120–

³⁰ Másképp HOSSFELD–ZENGER: *Psalmen 101–150*, 403, aki a Zsolt 120–134. zsoltárok gyűjteményét három, egyaránt öt zsoltárból álló egységre bontja, s a 120–124, valamint a 130–134 egységek esetében a panasztól a hálaadásig húzódnó ívben látja a rendezőelvet, ahol mindkettő középpontját egy, a Siont magasztaló ének (Zsolt 122. és 132.) alkotja. Elképzeléseit összefoglalóan lásd ZENGER: *Megjegyzések a zárandokzsoltárok (Zsolt 120–134) teológiájához. 1. rész*, 17–20.

³¹ Így HOSSFELD–ZENGER: *Psalmen 101–150*, 403; ZENGER: *Megjegyzések a zárandokzsoltárok (Zsolt 120–134) teológiájához. 1. rész*, 20–21.

³² HOSSFELD–ZENGER: *Psalmen 101–150*, 405–406.

³³ KRAUS: *Psalmen*, 846, illetve SEYSBOLD: *Wallfahrtspsalmen*, 14–16, majd HOSSFELD–ZENGER: *Psalmen 101–150*, 392–400, itt részletes kutatótörténeti áttekintéssel; magyarul lásd

134. zsoltárok közös felirata szerint tehát létezett a zsoltároknak egy olyan önálló kis gyűjteménye,³⁴ amelynek a 124. zsoltár is része volt: olyan, legkülönbözőbb műfajú énekek szerepeltek ebben, melyeket a jeruzsálemi templomba igyekvő zarándokok az út során, illetve megérkezve aztán a templomban énekelhettek.³⁵

A felirat folytatása a *ledávid* szóval Dávidot nevezi meg a zsoltár szerzőjének. Három masszoréta héber kéziratban, a Septuaginta néhány kéziratában, illetve Hieronímusz zsoltár-fordításában ez a szó nem szerepel,³⁶ ami arra utalhat, hogy a zsoltárt csak utólag, a többi zarándokzsoltártól független lépésben hozták Dáviddal összefüggésbe;³⁷ mint láttuk, a zsoltár datálása ettől függetlenül is kizárta a dávidi szerzőséget. A kibővített felirat az elkerült veszedelmeket Dávid életének eseményeire, talán bujdosásainak, illetve fiai lázadásának viszontagságaira vonatkoztatja, a hálaadást pedig az ő szájába adva követendő példaként állítja a kegyes királyt az olvasók elé.

A zsoltár a feliratot követően, az 1b α . versben, minden különösebb bevezető nélkül, *in medias res* kezdődik: mintha a feltóduló hálaérzet minden kötelező formulát (azaz: a hálaének kötelező bevezető elemeit) félresöpörve törne utat magának, hogy aztán lényegében egyetlen összetett mondatként egészen az 5. versig meg se álljon. A zsoltáros arra emlékezteti Izráelt, hogy mi lett volna vele a szörnyű veszélyek között Isten szabadító, oltalmazó kegyelme nélkül. Az első két vers a *lúlé* kötőszóval tagadó feltételes mellékmondatokat vezet be, amire a 3–5. versek főmondatai csatlakoznak, külön-külön is az ’*azaj* ’akkor’ kötőszóval bevezetve. Nyelvtanilag hasonlóan szerkesztett, és tartalmában is párhuzamos kijelentéseket olvashatunk pl. az 1Móz 31,42; Zsolt 27,13; 94,17 és a kései Zsolt 119,92 versekben, valamint például a fogság utáni Ézs 1,9-ben is: „*Ha a Seregek Ura [lúlé YHWH ...] nem hagyott volna nekünk néhány menekültet, olyanok lennénk, mint Sodoma, Gomorához hasonlítanánk.*”³⁸

„*Ha nem az ÚR lett volna az, aki ott volt nekünk...*” – kezdi a zsoltáros a visszatekintést. Az itt használt *l^e* prepozíció részeshatározói esetet, illetve birtoklást fejez ki ’ha nem lett volna a miénk / ha nem állt volna a rendelkezésünkre’ értelemben; ugyanezt a

XERAVITS: *Zarándokénekek*, 13–15.

³⁴ Így legújabbban, sokak nevében is HOSSFELD–ZENGER: *Psalmen 101–150*, 400–407.

³⁵ Lásd SEYSBOLD: *Wallfahrtspsalmen*, 19, a kérdéshez lásd még lentebb, *A Zsolt 124 a zarándokzsoltárok gyűjteményében* című fejezet alatt.

³⁶ Lásd KRAUS: *Psalmen*, 846.

³⁷ A zarándokzsoltárok közül utólag „dávidizálták” a 122., 131. és a 133. zsoltárokat, míg a 127. zsoltárt a felirat Salamonnak tulajdonítja. HOSSFELD–ZENGER: *Psalmen 101–150*, 406–407, szerint erre már a zarándokzsoltároknak a zsoltárok könyvébe történt beemelése után, az utolsó Dávid-gyűjtemény, a Zsolt 138–145 beillesztésének összefüggésben kerülhetett sor.

³⁸ A lényegében azonos szerkezetű teofór mezopotámiai személynevekhez („Ha XY /istennév/ nem lenne az én istenem”) lásd GUNKEL: *Psalmen*, 546.

konstrukciót találjuk az egyéni hálaénekek közül a Zsolt 56,10; 118,6-ban is. A Zsolt 46,8.12 ugyanezt a gondolatot az 'im'-val, -vel' prepozícióval juttatja kifejezésre, illetve az Ézs 7,14; 8,8.10 is ez utóbbival foglalja össze tömören Isten ígéreteit: 'immánú-él, azaz 'Velünk az Isten!' „*Ha nem az ÚR lett volna az, aki ott volt nekünk*” – hangzik tehát az irreális feltételezés. Ám az ÚR népével, illetve híveivel volt: a bajban ő volt az oltalmuk, erősségük, akár egy erős vár, oltalmazva, a nyomorúságban megsegítve őket (ismét lásd Zsolt 46,2.8.12). A panaszénekek gyakran idézik az ellenség gunyoros, provokatív kérdését: „*Hol van az ő Istenük?*” (Zsolt 42,4.11; 79,10; 115,2, vö. még Jóel 2,17) – e hitvallás egyben erre a gúnyolódásra is megfelel.³⁹ Ugyanezt a mellékmondatot a második vers is megismétli, erős nyomatékot adva így neki.

A hálaénekek állandó műfaji eleme, hogy az énekes felszólítja a gyülekezetet, csatlakozzanak az ő hálaadásához. A „*vallja meg ezt Izráel*” felszólítás az 1b β . versben ennek egy variációja;⁴⁰ a megszólítottak alatt most a gyülekezet által reprezentált egész Izráelt kell érteni (lásd Zsolt 118,2.4; 129,1, továbbá Jer 51,35). Nincs tehát okunk arra, hogy akár az egész verset (1a β .b) vagy magát a felszólítást (1b β) szerkesztői kiegészítésnek tekintsük.⁴¹ A felszólítás szó szerint megismétlődik a Zsolt 129-ben, méghozzá ott is az első versben, szoros kapcsolatot teremtve ezzel e két, sok más ponton is párhuzamba állítható kollektív hálaének között.

A 2. vers előbb megismétli tehát az 1. vers feltételes mellékmondatát (2a), majd annak folytatásaként nagyon általánosan leírja a túlélt katasztrófát (2b): emberek támadtak Izráelre. Az egyéni panasz- és hálaénekekben az ellenségre használt 'ádám szó' (vö. Zsolt 56,12; 57,5)⁴² itt egyrészt lehetővé teszi, hogy Izráel támadóinak sorába minden ellenséges népet, sőt akár Izráelen belül az erőszakoskodó gazdagokat is beleértssük.⁴³ Ugyanakkor a szó mint halandó lényeket állítja szembe Izráel ellenségeit a mindenható Istennel, ez utóbbi fölényét és Izráel megmenekülésének bizonyosságát emelve ki, a Zsolt 118,6-hoz hason-

³⁹ HOSSFELD–ZENGER: *Psalmen 101–150*, 480.

⁴⁰ Lásd GUNKEL–BGRICH: *Einleitung in die Psalmen*, 317.

⁴¹ XERAVITS: *Zarándokénekek*, 16.45, szerint az egész első vers a zarándokszoltárok gyűjteményének szerkesztőjétől származó betoldás, mint ahogy a Zsolt 129,1b is a gyűjtemény szerkesztőjétől származó kiegészítés lehet; hasonlóan az 1. versről Seybold is (SEYSBOLD: *Wallfahrtspsalmen*, 29; uő: *Psalmen*, 483). Emellett azonban, ahogy fentebb láttuk, nem szólnak nyomós érvek: az ismétlés az egész zsoltárra jellemző költői technika, az 1b felszólítása pedig a kollektív hálaének műfaji kellékének tekintendő.

⁴² WESTERMANN: *Ausgewählte Psalmen*, 45.

⁴³ CALVIN: *Die Psalmen*, 530; WEISER: *Psalm 61–150*, 520, az utóbbihoz kifejezetten WESTERMANN: *Ausgewählte Psalmen*, 47.

lóan: „*Velem van [lí] az ÚR [YHWH], nem félek, ember [’ádám] mit árthat nekem?*” (ugyanígy Zsolt 56,12).⁴⁴ Az ’ádám – YHWH ellentétpár ugyanakkor, egyfajta inklúzióként, a 8. vers teremtés-tematikáját is megjeleníti a zsoltár elején.⁴⁵

A 3–5. versekben az ’*azaj* szóval bevezetett három főmondat szemlélteti, hogy mi lett volna Izráellel Isten oltalma nélkül. Az ellenség a 3. versben mint hatalmas szörnyeteg jelenik meg, ami elevenen képes lett volna elnyelni Izráelt; a Zsolt 79,7; Ézs 9,11; Jer 51,34 és a Dán 7 az Izráel ellen támadó népeket hasonlítja ilyen szörnyeteghez.⁴⁶ A kép háttérében talán a Seol képzete áll, ami, feltátva száját, elevenen nyeli el áldozatait (vö. Zsolt 55,16; Péld 1,12; Ézs 5,14). A hangsúly az eltérő erőviszonyokon nyugszik. Az ellenség mint hatalmas ragadozó könnyedén végzett volna Izráellel, mint egy védtelen bárányal, hogy az szinte „fél fogára sem lett volna elég” (vö. 4Móz 13,32–33); a választott nép önmagában érdemi ellenállást sem lett volna képes tanúsítani.⁴⁷

A 4. és az 5. vers egy másik képet használ. Palesztinában a száraz nyári időszakban a folyók és patakok lepadnak, illetve teljesen kiszáradnak, ám a környező hegyekben hirtelen lezúduló zivatar hatására ezek a patakmedrek hirtelen ismét megtelnek vízzel, és hömpölygő áradatként lezúdulva mindent magukkal ragadnak (vö. Zsolt 42,8; 69,3; 88,8).⁴⁸ A háttérben itt a teremtett világot elnyeléssel fenyegető kaotikus ósóceán képe is felsejlik, vö. Ézs 8,6–10; 17,12–13; Jer 47,2, ahol a pusztító áradat szintén az Izráel ellen támadó népeket szimbolizálja. A pusztító szörnyeteg és a káosz vizeinek képét Rahab, a káoszszörny képe kapcsolja egybe, akit az ősi, mitikus elképzelés szerint az ÚRnak a teremtés során kellett legyőznie, lásd Zsolt 89,11; Jób 9,13; 26,11–12; 38,11, valamint a Zsolt 46,4 utalásait is. YHWH mint teremtő tehát burkoltan már, de itt is megjelenik.⁴⁹ Az „*akkor átcsapott volna rajtunk az áradat*” (4b. és 5a) mondatrészen a *nefes* ’lélek’ szó fejezi ki a személyes névmást. Ám a kontextusba a főnév eredeti jelentése is kiválóan beleillik, hiszen az a légzés szerveként ’torkot’, ’gégét’, illetve ’nyakat’ is jelent.⁵⁰ Így a szöveg értelme ez is lehet: ’*akkor átcsapott volna torkunk fölött az áradat*’;⁵¹ azaz: ’akkor biztosan megfulladtunk volna’, lásd a parallel Zsolt 69,2-öt, ahol hasonló

⁴⁴ GUNKEL: *Psalmen*, 547; KARASSZON: *A Zsoltárok könyvének magyarázata*, 625; HOSSFELD–ZENGER: *Psalmen 101–150*, 481.

⁴⁵ KRAUS: *Psalmen*, 847.

⁴⁶ GUNKEL: *Psalmen*, 547.

⁴⁷ CALVIN: *Die Psalmen*, 530.

⁴⁸ WEISER: *Psalm 61–150*, 521.

⁴⁹ GUNKEL: *Psalmen*, 547.

⁵⁰ Lásd WOLFF: *Az Ószövetség antropológiája*, 27–32, valamint e helyhez WESTERMANN: *Ausgewählte Psalmen*, 44; KRAUS: *Psalmen*, 846; XERAVITS: *Zarándokénekek*, 48.

⁵¹ GUNKEL: *Psalmen*, 546, egyenesen így, a ’nyakunk fölött’ kifejezéssel fordítja a zsoltárt.

kontextusban a szót a protestáns Újfordítású Biblia (2014) is így adja vissza: „Segítsd meg, Istenem, mert nyakamig [nefes] érnek a vizek!” (lásd még pl. Zsolt 123,3–4). A *hammajim hazzedónim* kifejezés az 5. versben szó szerint azt jelenti: 'kevély, fennhéjázó vizek'. A jelző ugyan csak itt fordul elő, de a rokon kifejezések egyrészt a felcsapó, tajtékzó vízre utalnak (lásd Zsolt 46,4; 89,10; 104,7; Jób 38,11), a metafora képi szintjét elhagyva viszont már Izrael el-lenségeinek gögijére, felfuvalkodottságára is vonatkozhatnak.⁵² A gögösöknek egyszerre bűne és hibája, hogy nem számolnak az Úrral: „Istenem! Kevélyek támadtak rám, erőszakosok hada tört életemre, de nem számolnak veled!” (Zsolt 86,14). Tartalmilag hasonló gondolatokat fogalmaznak meg a 2Kir 18,32–35; Ézs 37,16–20 elbeszélései, egyben illusztrálva is e gögös magartás következményeit (lásd még Zsolt 119,21.51.69 stb.; 123,4; Ézs 13,11; Jer 50,31–32).

E meglehetősen hosszú és drámai bevezető után a 6. verssel kezdődik a tulajdonképeni hálaadás. A kultikus *bárúk YHWH 'áldott az ÚR'* felszólítás abból az élethelyzetből származik, amikor valaki, a fenyegető bajtól vagy csapástól megmenekülve megkönnyebbülten kiált fel, lásd 1Móz 24,27; 1Sám 25,32.39; 2Sám 18,28; Ruth 4,14.⁵³ A kifejezés innen került át a kultuszba, és lett a hálaénekek (Zsolt 18,47; 28,6; 66,20, vö. 2Makk 15,34; Judit 13,17) és a himnuszok gyakori eleme (Zsolt 28,6; 31,22; 41,14; 68,20.36; 89,53; 106,48; 113,2; 135,21).⁵⁴ A zsolttáros itt most a gyülekezetet buzdítja vele közös hálaadásra és istenmagasztalásra. Teológiailag furcsának tűnhet, hogy Isten maga „áldott” lenne, hiszen az áldásra rajta kívül senkinek sincs hatalma. Az ÚRra vonatkoztatva az 'áldott' kifejezés azonban azt jelenti: Isten hatalmát és mindenség feletti igényét hódolattal elismerni,⁵⁵ illetve megtapasztalt áldására hálaadással válaszolni. Az ÚR nevének elhangzása egyben – a kere-tező 1–2. és 8. vers között – a szöveg új szerkezeti egységének a kijelölésére is szolgál (vö. pl. Zsolt 28,6; 68,20; 144,1), amit csak tovább erősít az 1. versből megismételt *se-* vonatkozó névmás.⁵⁶

A hosszadalmas bevezető után e hálaadó rész viszonylag rövid, hiszen Isten jószágáról az 1–5. vers már minden lényegest elmondott. A szerző ezért csak tömören ismétli meg a szabadulásról mondottakat, először a pusztító vadállat képét ragadva fel a 3. versből. Isten megmentette a népét e fenevadtól: ha az egy időre el is ragadhatta, azt már nem engedte meg az ÚR, hogy végül fogainak martalékává is váljon. A kép az egyéni panaszénekek gyakori eleme (lásd Zsolt 3,8; 35,16; 57,5). Ugyanakkor a jó pásztor képe is fel-sejlik itt, aki utánaered a medvének vagy oroszlánnak, ami elragadta tőle a juhát, és harcba szállva azzal még időben visszaszerzi azt, lásd Dávid visszaemlékezését a Góliáttal vívott

⁵² KARASSZON: *A Zsoltárok könyvének magyarázata*, 625.

⁵³ Így WESTERMANN: *Ausgewählte Psalmen*, 45–46, ott további példák.

⁵⁴ Így GUNKEL–BGRICH: *Einleitung in die Psalmen*, 318.

⁵⁵ KRAUS: *Psalmen*, 848.

⁵⁶ HOSSFELD–ZENGER: *Psalmen 101–150*, 476–478.

párviadal előtt (1Sám 17,34–36).⁵⁷

A 7. vers egy új képpel fejezi ki a szabadítás nagyságát. Izráel ellenségeit a madarászhoz hasonlítja, aki csapdát állít a madaraknak, és úgy fogja el őket. Míg az előző kép esetében az ellenség nyers túlereje jutott kifejezésre, addig itt a fondorlat, illetve a láthatatlan veszély elleni védtelenség kap hangsúlyt. A csapda (héberül *pach*) itt egy két oldalra szétnyitható hálós fakeret, ami a középre, a csalétkék (Zsolt 69,23) közé helyezett pöcök érintése után összecsapódik a madár felett, és hálóba burkolva élve, sértetlenül fogja el azt. Esetenként előfordulhat, hogy a vergődő madár elszakítja a hálót, vagy eltöri annak a keretét, és így az utolsó pillanatban mégiscsak megmenekül.⁵⁸ Ahogy az ilyen madár örülhet, illetve megkönnyebbülhet, úgy örülhetett Izráel is! A *sábar* 'összetörni' ige passzívumban áll, a metafora jelentés-szintjén azonban nyilván Isten cselekvésére kell gondolnunk (*passivum divinum*).⁵⁹ A hasonlathoz lásd Zsolt 11,1; 90,10; 91,3; Péld 6,5; 7,23; Jer 5,26; Hós 7,11; Ám 3,5.

A zsoltár végén a 8. vers egy tömör hitvallásban foglalja össze azt, amit Isten szabadító kegyelméből a zsidó népnek meg kell tanulnia. Hasonló hitvallásokat gyakran találunk az egyéni hálaénekekben, illetve azok legvégén (pl. Zsolt 18,26–28; 30,6; 31,24; 32,1–2.6–7; 34,6–11; 40,5; 41,2–4 stb.), a teremtés témáját pedig, ahogy láttuk, már a 2. és a 3–5. versek is előkészítették. Így nincs okunk feltételezni, hogy a verset utólag illesztették volna a zsoltár végére.⁶⁰ A kultikus hálaénekek egyik legfontosabb mozzanatához érkeztünk el itt: a hálaáldozathoz kapcsolódó nyilvános hitvallásnak tanítói szándéka van, s az a hallgatóság hitének, Isten iránti bizalmának a megerősítésére szolgál. Ami a hálaadóval megtörtént, az a jövőben a gyülekezetben bárki mással ismét megtörténhet, s amit egyszer az ÚR már megtett a népéért, a jövőben is nyilván készséggel megteszi, ha hittel és alázattal hozzá könyörögnek.⁶¹ Az ÚR az igazi oltalom és erő, csak benne érdemes bízni. Ahogy a 20. zsoltár megfogalmazza: „Ezek a harci kocsikat, amazok a lovakat emlegetik dicsekedve, mi pedig Istenünknek, az ÚRnak a nevét. Ők térdre rognak és elesnek, mi pedig felkelünk, és talpon maradunk.” (Zsolt 20,8–9)

⁵⁷ A szelíd zergét a fenevadtól megvédelmező pásztor/vadász mezopotámiai ábrázolásaihoz lásd KEEL: *Welt der altorientalischen Bildsymbolik*, 50. oldal, 60. és 61. ábra; nem kizárt, hogy ezeket a domborműveket a teremtett világot a káosz-szörnytől védelmező istenség képe is inspirálta.

⁵⁸ E madarászcsapdák egyiptomi ábrázolásához lásd KEEL: *Welt der altorientalischen Bildsymbolik*, 80. oldal, 112. ábra.

⁵⁹ KARASSZON: *A Zsoltárok könyvének magyarázata*, 625.

⁶⁰ Ehhez lásd fentebb, a *Műfaj, szerkezet* című fejezet alatt.

⁶¹ CALVIN: *Die Psalmen*, 531.

A nép segítése – mondja a 8. vers, ahogy a fentebb idézett zsoltár is – „*az ÚR nevében van*”. A ’név’ itt a deuteronomista név-teológia értelmében Isten földi reprezentációja, megszólíthatóságának garanciája a templomban (vö. Zsolt 20,2; Péld 18,10); a deuteronomista iskola ezzel a fogalommal igyekezett az Isten transzcendenciájáról alkotott meggyőződését Isten templomi elérhetőségének a tanával összhangba hozni.⁶²

Ez a „néven keresztül elérhető Isten” e hitvallás szerint egyben az ég és a föld alkotója is (vö. Zsolt 121,2). A babiloni fogság névtelen prófétája, Deutero-Ézsaiás érvelése szerint az ég és a föld teremtője egyben ura is mindennek, hiszen nincs olyan teremtmény, amit ne ő alkotott volna, és nincs olyan hely sem, ahová hatalmát ki ne terjeszthetné.⁶³ A halandó ember és a mindenható Isten szembeállítására révén valójában már a 2. vers is előkészítette a teremtés témáját, s a mitikus őskáoszra való utalások révén a zsoltáros visszatekintésében ez a témakör szintén felsejlett már. A himnuszokban általában világosan elkülönül egymástól a teremtésért és a szabadításért való hálaadást⁶⁴ (teremtés-zsoltárok: Zsolt 8; 19,1–7; 29; 96; 100; 103; 104; 107; 118, szabadító zsoltárok: Zsolt 78; 105–106; 114; 135). Itt a két motívum összekapcsolódik egymással, vö. ugyanígy Zsolt 115,15; 121,2; 134,3, valamint a himnuszok közül a 33. és a 136. zsoltárokat; a két másik zarándokzsoltárral való párhuzam itt különösen is szignifikáns.⁶⁵

A YHWH név használatával a szerző egyfajta keretet alkot a költemény körül, tekintetünket ismét az ÚRra, e csodás szabadítások szerzőjére irányítva ezzel: vele indult, a 6. versben hozzá érkezett, s végül itt vele végződik a hálaadás.⁶⁶ Az „ÚR neve” kifejezés ugyanakkor a Zsolt 129,8 versében is előjön; ahogy a két zsoltár eleje, úgy tehát a vége is szoros egyezést mutat. Igen, „*mi lett volna, ha nem Ő az, aki Izráellen van...*” De Ő vele volt, és mondja e zsoltár, vele is lesz örökre. Ezért érdemel ő hálát és magasztalást, ezért illeti meg őt minden hódolat. Ő az alfa és az ómega, ő a kezdet és a vég, ő a teremtője, fenntartója és Ura mindenknek.

6) Összefoglalás

Mindaz, amitől Isten megkíméli a benne hívőket, ritkán kerül a hálaadás középpontjába. Pedig hányszor és hányszor sóhajthatunk fel mi is: „*Mi lett volna velünk, ha... De hála Istennek, hogy mégsem következhetett be rajtunk!*” A bajban a nyomorúságot gyakran

⁶² Lásd WOUDE, VAN DER: *šēm Name*, 953–955.

⁶³ KUSTÁR: *Ézsaiás próféta könyve*, 260–261.

⁶⁴ RÓZSA: *Bevezetés*, 330.

⁶⁵ HOSSFELD–ZENGER: *Psalmen 101–150*, 485.

⁶⁶ WEISER: *Psalms 61–150*, 521.

nagyobbnak látjuk a valóságnál – ám ha már elmúlt, hajlandók vagyunk azt bagatellizálni. Pedig csak aki tudatában van annak, mennyire elveszett és reménytelen volt a helyzete, az képes igazán hálát adni Istennek is a szabadulásért. A 124. zsoltárnak azonban éppen ez a gondolat áll a középpontjában, s éppen ebben rejlik a maga teológiai hozzájárulása az Ószövetség teológiájának nagy egészéhez. Ez a zsoltár arra buzdít minket, mai olvasóit is, hogy soha ne felejtsük el, mennyi mindent tett meg értünk az Isten és hogy mennyi bajtól, nyomorúságtól óvott meg végtelen szeretetével bennünket. Legyen hát a hála életünk ki-egyensúlyozott, boldog időszakaiban legalább olyan intenzív, mint amilyen a bajban a könyörgésünk volt.⁶⁷

Felhasznált irodalom

- CALVIN, Johannes: *Die Psalmen. 2. Haelfte* (Johannes Calvins Auslegung der Heiligen Schrift 5/2). Kreis Moers, Neukirchen, 1930.
- DUHM, Bernhard: *Die Psalmen* (KHKzAT XIV). J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1922.
- GUNKEL, Hermann – BEGRICH, Joachim: *Einleitung in die Psalmen. Die Gattungen der religiösen Lyrik Israels*. Vandernhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1933.
- GUNKEL, Hermann: *Die Psalmen*. 5. Auflage, Vandernhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1968.
- HOSSFELD, Frank-Lothar – ZENGER, Erich: *Psalmen 101–150* (HThK-AT). Herder, Freiburg – Basel – Wien, 2008.
- KARASSZON Dezső: *A Zsoltárok könyvének magyarázata*. in: [szerk. nélkül:] Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata. II. kötet, átdolgozott kiadás, Kálvin János Kiadó, Budapest, 1995, 541–640.
- KEEL, Othmar: *Die Welt der altorientalischen Bildsymbolik und das Alte Testament. Am Beispiel der Psalmen*. 3. Auflage, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn, 1980.
- KITTEL, Rudolph: *Die Psalmen* (KzAT XIII). 5. u. 6. Auflage, A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung D. Werner Scholl, Leipzig, 1929.
- KRAUS, HANS-Joachim: *Psalmen. 2. Teilband: Psalm 81–150* (BK XV/2). Neukirchener Verlag, Neukirchen, 1960.
- KUSTÁR Zoltán: *Ézsaiás próféta könyve*. in: Pecsuk Ottó (szerk.): *Bibliaismereti kézikönyv, Kálvin János Kiadó, Budapest, 2004, 243–271.*

⁶⁷ Lásd e zsoltárhoz CALVIN: *Die Psalmen*, 529.530, hasonlóan GUNKEL–BEGRICH: *Einleitung in die Psalmen*, 315.

- NÉMETH Áron: „Királyok zsoltára, zsoltárok királya”. A 72. zsoltár előállása és teológiája a zsoltárok könyve redakciójának tükrében. Exit Kiadó, Kolozsvár, 2018.
- PETERSEN, Claus: *Mythos im Alten Testament* (BZAW 157). Walter de Gruyter, Berlin – New York, 1982.
- RÓZSA Huba: *Az Ószövetség keletkezése. Bevezetés az Ószövetség könyveinek irodalom- és hagyománytörténetébe*. II. kötet. 2., átdolgozott kiadás, Szent István Társulat, Budapest, 1996.
- SCHMIDT, Hans: *Die Psalmen* (HzAT I/15). J. C. B. Mohr Paul Siebeck, Tübingen, 1934.
- SEYBOLD, Klaus: *Die Wallfahrtspsalmen. Studien zur Entstehungsgeschichte von Psalm 120–134*. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn, 1978.
- SEYBOLD, Klaus: *Die Psalmen* (HzAT I/15). J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1996.
- WEISER, Artur: *Die Psalmen. Zweiter Teil: Psalm 61–150* (ATD 15). 9. Auflage, Vandernhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1979.
- WESTERMANN, Claus: *Ausgewählte Psalmen*. Göttingen, Vandernhoeck & Ruprecht, 1984.
- WOLFF, Hans Walter: *Az Ószövetség antropológiája* [Eredeti megjelenés: *Anthropologie des Alten Testaments*, 6. Auflage, Chr. Kaiser – Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 1994]. Harmat – PRTA, Budapest, 2001.
- ZENGER, Erich: *Psalmenauslegungen. Band 2: Ich will die Morgenröte wecken*. Verlag Herder im Briesgau, Briesgau – Basel – Wien, 2003.
- ZENGER, Erich: „Áldjon meg téged az Úr Sionból”. *Megjegyzések a zarándokzsoltárok (Zsolt 120–134) teológiájához*. 1. rész: Pannonhalmi Szemle. XVI. évf., 2008. 3. szám. 12–22; 2. rész: Pannonhalmi Szemle. XVI. évf., 2008. 4. szám. 19–40.
- XERAVITS Géza: *A Zarándokénekek. Zsoltártanulmányok, első kötet (Zsolt. 120–134)* (Lectio divina 3). Szent Maurícius Monostor – L'Harmattan, Bakonybél – Budapest, 2006.
- WOUDE, VAN DER, Adam Simon: *šēm Name*. in: Jenni, Ernst – Westermann, Claus (ed.): *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament. Band II*. Chr. Kaiser Verlag – Theologischer Verlag, München – Zürich, 1976, 935–963.